

**ВИЗВОЛЬНІ РУХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ЯК ПРЕЦЕДЕНТИ САМОВИЗНАЧЕННЯ - У КОНТЕКСТІ
ВИРІЗНЕННЯ ОЗНАК НАРОДІВ, ЩО БОРЮТЬСЯ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ**

Курінний Олексій Вікторович

*здобувач Національного університету «Києво-Могилянська академія»,
старший викладач кафедри міжнародного права і спеціальних правових наук
Факультету правничих наук НаУКМА*

Дана стаття передбачає звернення до історичних прецедентів тривалої та неперервної боротьби середньовічних народів (як організованих етнічних чи етнорелігійних груп) супроти багатостітніх держав-імперій, розглядаючи цю боротьбу в контексті фактичної реалізації даними народами самовизначення, а також орієнтуючись на встановлення відповідності типових рис середньовічних визвольних рухів народів - сформульованим у XX столітті доктринальним ознакам націй і народів, що борються за самовизначення і власну незалежність.

Необхідність дослідження зумовлено потребою у системному вивченні принципу самовизначення націй як багатогранної категорії міжнародного публічного права, а саме: у розгляді обставин його виникнення та становлення, передумов формування його сучасних рис та специфіки суб'єктного складу, а також прогнозуванні подальшого розвитку і перспектив утвердження концепції самовизначення націй в рамках західної сім'ї права і окремих правових систем. Конкретними завданнями статті є дослідження її систематизація прецедентів середньовічної боротьби народів, визначення типових і необхідних рис такої боротьби та її суб'єктного складу (рис, аналогічних сучасним ознакам народів - борців за незалежність) і їх впливу на успішність визвольних рухів. Окрім того, у контексті самовизначення народів дослідження зачіпатиме й проблематику формування в умовах воєнної дипломатії нової правової матерії міжнародних зносин, зокрема, становлення інституту визнання новоутворених держав. При написанні статті було застосовано порівняльно-історичний, системний, а також граменевтичний, логічний методи. Опрацьовано історичні матеріали, джерела юридичної доктрини - з питань історії держави й права, міжнародного права.

Визвольні рухи народів за часів Середньовіччя (VII - XVII ст.)

Вочевидь, чи не вперше в історії про систематичну реалізацію народами права на самовизначення можна говорити стосовно часів Середньовіччя, коли жодних договорів і доктрини щодо даного принципу ще не існувало. Однак в цей час вже відбулося становлення низки чисельних та згуртованих народів, у яких рівень етнорелігійної самосвідомості суттєво послаблював асиміляцію такої спільноти, а отже й ускладнював боротьбу з нею. Зрозуміло, що боротьба даних народів за свободу відзначалася постійністю та послідовністю, маючи характер національно-визвольної війни не лише за безкомпромісностію та тривалістю, але й за досягнутими ними результатами: впродовж Середньовіччя грекам, вірменам, грузинам, болгарам, деяким іншим народам щонайменше двічі вдавалося відновлювати власну державність, хоча надалі під тиском обставин вони втрачали її аж до XIX-XX століть. Така боротьба етносів була специфічним історичним прецедентом, оскільки за низкою ознак вона суттєво відрізнялася не лише від традиційних для Середньовіччя династичних воєн і перекроювання феодалних володінь, але й від організованого опору підданих тогочасних незалежних держав загарбникам. Дії спільнот надавали їм ролі народів, що борються за свободу від державного іноземного панування, тобто за самовизначення. Серед основних рис боротьби цих народів можна виділити:

1. Боротьба етносу в більшості випадків стихійно самоорганізовувалася на рівні широких верств суспільства, а утворення власної держави ставало саме результатом повстань і тривалої збройної боротьби, на відміну від Штучно заснованих завойовниками нетривалих утворень на чужій для них етнічній території на кшталт елліністичних держав Сходу, Парфянського, Греко-Бактрійського царств, монгольських улусів Китаю та Центральної Азії. В той же час грецька адміністрація в Малій Азії у VIII і XIII ст. [4], на Балканах та заході Малої Азії у XIII ст. неодноразово відроджувалася в результаті національно-визвольної боротьби передусім грецького етносу.

2. Така боротьба очолювалися вихідцями з народу або близькими до народу людьми (Феодор Ласкарис у Нікейській імперії, брати Олексій і Давид Комніни в Трапезундській імперії, болгарські дворяни - брати Петро й Асень у Другому болгарському царстві). В кожному даному випадку бездержавний етнос фактично гуртувався навколо єдиного джерела влади та керівної сили - монарха, що здобував загальнонародне визнання. **Все в наш час ця ознака набула вимоги щодо представництва всього народу, що бореться за незалежність - єдиним керівним або політичним органом чи ж об'єднанням громадян, єдиною політичною силою чи коаліцією сил.**

3. Боротьба етносу відбувалася на чітко визначеній та окресленій державній території без виходу за її межі. Так, кордони звільненого з-під арабського панування об'єднаного Вірменського царства у другій половині IX-X століттях цілковито збігалися на півдні й сході з кордонами відродженої після навали турок-сельджуків держави Шахарменів XIII століття [1, 22]. Так само збігалися кордони Першого та Другого болгарського царств, прив'язані до заселених етнічними греками територій були середньовічна Візантія та утворені після її знищення в XIII столітті грецькі держави [2]. Визначеність території є й сучасною вимогою для народів, що борються.

Ці ознаки, що їм відповідали дії народів, фактично заклали теоретичну основу для розроблених у XX ст. правової доктрини визнання народу таким, що бореться за незалежність, та для ознак незалежних держав (Монтевідео, 1933).

Пізнє Середньовіччя (XIV-XVII ст.) дає приклад лиш двох європейських країн, утворених внаслідок організованої збройної боротьби їх народних рухів - Нідерландів і Швейцарії, які завдяки значній народній підтримці спромоглися звільнитися з-під влади полетітичної Священної Римської імперії та здобути самостійність у визвольній війні, а надалі й офіційне визнання, та, як наслідок суспільної боротьби, - закрити здобуте народовладдя в республіканській формі правління. Зазначені країни змогли встановити сперту на народні маси владу на визначеній території, тривалий час керуючи нею без втрати окремих регіонів і самостійності. Тож всі необхідні ознаки боротьби народів тут наявні.

Обидві дані держави при цьому пройшли через стадію самопроголошених офіційно невизнаних утворень: протггом значного історичного періоду згадані державні утворення не мали міжнародного визнання. Так, появу самої назви «Швейцарія» відносять до 1315 р., а в XIV-XV ст. відбувається територіальне розширення і військово-політичне зміцнення Швейцарського союзу, населення якого визнавало себе незалежним з 90-х років XV ст. Після перемоги над військами Швабського союзу між Швейцарією та Священною Римською імперією 1499 р. було укладено Базельський мир, за яким імперія фактично визнала самостійність нової держави та відмовилася від податків з неї. Так само й Генеральні штати Нідерландів в 1581 р. заявили про позбавлення влади іспанського монарха й проголосили себе незалежними від Іспанії, яка в 1609 р. теж фактично визнала незалежність Республіки Сполучених провінцій. Однак формально незалежність обох держав було визнано лише Вестфальським трактатом від 24 жовтня 1648 р. [6], через 70 років після фактичного здобуття самостійності Нідерландами і через 160 років - Швейцарією. Отже, сам факт успіху утвердження повноцінних середньовічних держав попри перепони щодо їх міжнародної легітимації переконливо доводить важливість сукупності всіх досліджених (і доктринально, нормативно закріплених далі) ознак для визнання певного народу таким, що бореться за незалежність. Впродовж історії лише такі народи, в політичному (Швейцарія) чи етнічному (Нідерланди) значенні цього терміну, була спроможні здобути самостійність і створити державу.

Та переважна більшість інших - невдалих - визвольних рухів впродовж історії людства аж до часів пізнього Середньовіччя не мала всіх зазначених ознак. Невдалі повстання народів виявилися несвоєчасними та несвімірними з могутністю країн, супроти яких боролися, неспроможними здобути підтримку всього населення на своїй етнічній території, адже вони були нездатні не лише встановити ефективну систему управління на визволених землях, але й чітко та логічно сформулювати *цілі* самої боротьби - тож вони закономірно програли.

Характерними й показовими прикладами таких невдач стали *численні* повстання середньовічних етноконфесійних спільнот Африки і Близького Сходу. Так, семітомовні християни у містах Сирії та Палестини спершу без бою перейшли під владу арабських халіфів, але вже через століття повстали: в 759-760 рр. виявили непокору християни Ліванських гір [8], та були розгромлені, а ще через століття християнське населення окремих міст (зокрема, м. Емес у 855 р.) здійснило заколот незначними силами й до того ж спільно із завойовниками-мусульманами, закономірними наслідками чого стали поразка, руйнування всіх церков міста та *знищення християн* [6]. Підвищення податків мусульманським правителем Єгипту Убайд Аллахом спровокувало перше жорстоке повстання в країні в 725-726 роках, при тому, що впродовж більш ніж вісімдесяти років з моменту завойовання коптського населення арабами, копти, становлячи на той час абсолютну більшість населення Єгипту, не вдавались до істотних спроб визволення та покійрно несли на собі тягар податків. Дане повстання не мало ватажка й політичної програми, воно не було зорієнтоване на припинення мусульманського панування - а отже, в будь-якому разі не могло визволити народ. Так само й коптська боротьба у 739, 767-772, 829-832 рр. спільно велася християнами та мусульманами. [9; 74, 83-85]. Повстання християн дельти Нілу в 862 р. розпочалося як протест проти насильницьких дій над мусульманським халіфом. Результатом такої хаотичної боротьби стало не утворення незалежних християнських держав (за прикладами Грузії та Вірменії), а натомість різке скорочення «винного» християнського населення, спустошення дельти Нілу [3].

В середньовічних країнах Західної і Центральної Європи подібні поразки значною *мірою* можна пояснити феодалною роздробленістю держав, а отже, потенційною слабкістю місцевого населення та нездатністю до самоорганізації (так, в сучасній Чехії Гуситські війни оцінюються не як національно-визвольні, а як анархія [5]), також несформованою національною самовідомістю народів тогочасних держав, їх складових частин. В південній частині Європи зміцнення Османської імперії унеможливило боротьбу балканських народів за визволення. На загал на даному етапі історичного розвитку людства активна визвольна боротьба народів припинилася - аж до європейських та північноамериканських революційних подій та появи самої концепції права нації на самовизначення.

Проведений у даній статті огляд середньовічних прецедентів визвольної боротьби народів (етносів. їх об'єднань, а також етнорелігійних груп) дозволяє вести мову про фактичну реалізацію цими народами самовизначення, а також про відображення в цих прецедентах ознак народів, що борються за визволення, як і визнаних у XX ст. нормативно та доктринально ознак незалежних держав.

Використана література:

1. Атлас з історії середніх віків (V - XVCT.) 7 клас / У поряд. Д. В. Ісаєв. - К.: ППТ, 1999.
2. Васильєв А. А. История Византийской империи: От начала Крестовых походов до падения Константинополя. - СПб.: Алетейя, 1998. - 582 с. - Режим доступу: <http://gumilevica.kulichki.net/VAA/vaa221.htm#vaa221paraO1>.
3. Всемирная история. Энциклопедия: в 10-ти т. Том 3. / Под ред. Е. М. Жукова - М.: Государственное издательство политической литературы, 1957. - Режим доступу: <http://www.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000032>
4. История Византии. Том 2. / Отв. ред. С. Д. Сказкин. - М.: Наука, 1967. - 472 с. - Режим доступу theatron.byzantion.ru/topic.php?forum=11&topic=85
5. Ливанцев К. Е. История средневекового государства и права. - СПб.: СПбГУ, 2000. - 326 с. - Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/books/letter/302/news.php> - Назва з екрану.
6. Международное право. Учебник для вузов / Отв. ред. Г. В. Игнатенко, О. И. Тиунов. - М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 584 с. - Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/books/letter/1111/%C8/6652>
7. Наджим М., Фразьер Т. Л., Панченко К. А., Нелюбов Б. А. Антиохийская Православная Церковь (Антиохийский Патриархат) // Православная энциклопедия. Т.2. Алексий , человек Божий - Анфим Анхильский / Под ред. Алексия II. - М.: Православная энциклопедия, 2001. - 752 с.
8. Панченко К. А. Аббасиды // Православная энциклопедия. Т.1 / Под ред. Алексия П.- М.: Православная энциклопедия, 2000. - 751 с.
9. The Cambridge History of Egypt. Volume 1: Islamic Egypt, 640-1517. / Ed. by Carl F. Perry. - New York: Cambridge University Press, 1998. - 672 pp.

ПОЗНАНИЕ ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАВОВОЙ ЖИЗНИ

Старикова Валерия Витальевна

соискатель кафедры теории и истории государства и права

Луганского государственного университета внутренних дел им. Э.А. Дидоренко

Разнообразные правовые институты и явления имеют давнюю историю и на протяжении всего своего существования стали объектом тщательного изучения со стороны ученых различных отраслей науки. В процессе познания права как социального регулятора было основано множество научных и философских школ, накоплено огромное количество исследовательского материала. Историко-правовая реальность как самостоятельный пласт общественной реальности остается в настоящий момент мало исследованной и это притом, что она отражает целый мир отношений, складывающихся между людьми в процессе регулирования их жизнедеятельности.

На постсоветском пространстве к данной проблеме обратились в середине 90-х годов прошлого столетия такие философы и теоретики права как В.А. Бачинин, Г.И. Иконникова, В.П. Ляшенко, С.И. Максимов, Дамири М.А., Атоян О.Н., Оборотов Ю.П., И.П. Малинова, Л.В. Поляков, И.Л. Честнов, Ю.С. Шемшученко. Применение этого термина осуществляется в основном в ключе интегральной философии права, призванной преодолеть односторонность позитивистских, социологических, а также естественно-правовых подходов путем создания целостной системы, которая бы собрала воедино и структурировала все множество правовых явлений. Примером такой концепции являются работы С.И. Максимова.[1-3] Честнов И.Л. основное внимание уделяет семиотическому и историческому измерению правовой реальности.[2-6]

Историко-правовая реальность включает в себя всю совокупность правовых норм, многообразие правового поведения субъектов права, правовую культуру и правосознание, а также эволюцию взаимосвязей между ними.

Но в центре этой реальности - человек в своей действительности, которая интерпретируется людьми и имеет для них субъективную значимость в качестве цельного жизненного мира. Человек развивается в обществе, где и возникает право, которым урегулируются общественные отношения. Социум и человек образует ценности, которые находят свое отображение в праве. Исследование историко-правовой реальности социальных общностей, позволяет нам выявить специфические особенности бытия человека в праве в различных исторических эпохах, выявить групповые и индивидуальные реакции отдельных людей на существующие в их время правила и законы, и в настоящее время использовать этот опыт в построении надежного фундамента правового государства. На современном этапе развития учения о праве мы не можем довольствоваться исследованиями лишь только отдельных памятников права. Необходимо ориентироваться на изучение права с позиции субъектов исторических действий - человека. Все социальные общества в различные эпохи нашего существования несут в себе особый жизненный стиль, своеобразную картину правовой жизни. Поэтому и изучать право мы должны как продукт деятельности человека, как вакуум его правовой жизни.

Правовая жизнь - это комплексная, интегрирующая категория, отражающая всю правовую организацию общества, целостную правовую действительность.[3-5] Она очень подвижная и динамичная, постоянно обновляющаяся за счет меняющихся экономических, социальных, политических, демографических,